

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

239

Usługi społeczne wobec rodziny

pod redakcją

Adama Kubowa

Joanny Szczepaniak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Katarzyna Zamorska, Józef Zarzeczny

Redaktor Wydawnictwa: Dorota Pitulec

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja dofinansowana przez Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-244-4

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	9
------------	---

Część 1. O roli usług społecznych wobec rodziny – rozważania teoretyczne i koncepcyjne w kontekście wybranych problemów społeczno-ekonomicznych

---

Sławomir Maciejewski , Dobro rodziny a konstytucyjne zadania państwa.....	13
Maria Gagacka , Aktywna polityka społeczna i ekonomia społeczna jako instrumenty wsparcia rodzin.....	24
Adam Kubów , Usługi społeczne w gospodarce rynkowej.....	41
Joanna Szczepaniak , Miejsce usług społecznych w polityce społecznej wobec rodziny – uwarunkowania i dylematy rozwoju.....	56
Dariusz Szrejder , Animacyjna funkcja usług społecznych na rzecz rodziny..	73
Marta Makuch , Usługi społeczne a problemy rynku pracy w XXI wieku. Polska na tle polityki Unii Europejskiej.....	80
Stanisław Kamiński , Usługi społeczne a ich odbiorcy.....	93

Część 2. Usługi społeczne w lokalnej polityce społecznej – diagnoza i przykłady

---

Beata Ziębińska , Wsparcie rodzin przez ośrodki pomocy społecznej. Analiza statystyk z lat 2001-2010.....	105
Jacek Pluta , Usługi społeczne i praca socjalna a praktyka funkcjonowania ośrodka pomocy społecznej.....	120
Emilia Nassalska , Wsparcie społeczne dla ubogich kobiet.....	130
Andrzej Gołębiowski , Lokalny system wsparcia dla rodzin dotkniętych chorobą alkoholową.....	141
Renata Maciejewska , Sytuacja życiowa oraz formy pomocy bezdomnym kobietom na Lubelszczyźnie.....	150

Część 3. Usługi społeczne w kontekście wybranych problemów dzieci i ich rodzin

---

Dorota Moroń , Zmiany w zakresie instytucjonalnej opieki nad dziećmi do lat trzech w Polsce.....	165
Aleksandra Gromelska , Realizacja świadczeń w zakresie leczenia uzdrowiskowego dzieci w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem województwa dolnośląskiego).....	177

Maja Piotrowska , Jak pomóc dziecku w obliczu rozwodu rodziców? Poradnictwo i mediacje dla rozwodzących się rodziców.....	188
Krystyna Skurjat , Dialog pozorny jako zagrożenie porozumienia w rodzinie	201
Marzena Sendyk , Praca z rodzinami dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej.....	214
Katarzyna Milek , Zabawa w profilaktyce i eliminowaniu problemów emocjonalnych dziecka i wspierania rodziny	224
Małgorzata Wróbel , Wpływ warunków mieszkaniowych na dzietność w miastach 100-tysięcznych i większych w Polsce w latach 1998-2008.....	234

Część 4. Usługi społeczne wobec osób niesamodzielnych i starszych – stan i postulowane rozwiązania

---

Mateusz Błaszczyk , Usługi opiekuńcze i społeczne jako wsparcie rodzin osób niesamodzielnych.....	253
Izabela Buchowicz , Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w polskim systemie edukacji.....	268
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Edukacja podstawowa dziecka niepełnosprawnego w polskim systemie oświaty	277
Bożena Kołaczek , Usługi edukacyjne i opiekuńcze dla dzieci niepełnosprawnych.....	286
Olga Kowalczyk , Usługi pomocy osobistej jako wsparcie rodzin z osobami niepełnosprawnymi.....	298
Krystyna Gilga , Usługi społeczne na rzecz studentów niepełnosprawnych ...	304
Ewa Janion , Przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społecznego i braku aktywności zawodowej rodziców dzieci niepełnosprawnych. Usługi Akademickiego Klubu Integracji Społecznej w Zielonej Górze.....	313
Jolanta Lipińska-Lokś , Działania Stowarzyszenia Pomocy Osobom Autystycznym „Dalej Razem” jako przykład inicjatywy społecznej na rzecz osób z autyzmem i ich rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym ...	323
Stella Grotowska , Stary człowiek i jego rodzina w niestabilnych czasach. Uwagi na marginesie rozważań o usługach społecznych wobec rodziny	332
Łukasz Jurek , Usługi społeczne wobec rodzin z niesamodzielnym seniorem	341
Maria Łuszczynska , Usługi społeczne dla rodziny seniorskiej – stan obecny i perspektywy rozwojowe	352

Summaries

Part 1. On the role of social services towards family – theoretical and creative discussions in the context of selected socio-economic problems

---

Sławomir Maciejewski , The good of the family and the constitutional tasks of the state.....	23
Maria Gagacka , Active social policy and social economy as forms of support of families.....	40
Adam Kubów , Social services in market economy.....	55
Joanna Szczepaniak , Place of social services in social policy to family – conditions and dilemmas of development.....	72
Dariusz Szrejder , Animation function of social services for families.....	79
Marta Makuch , Social services vs. challenges and problems of labour market in the XXI st century. Poland compared to the policy of the European Union.....	92
Stanisław Kamiński , Social services and their recipients.....	101

Part 2. Social services in the local social policy – diagnosis and examples

---

Beata Ziębińska , Assistance provided to families by public assistance centres. An analysis of statistics for the years 2001-2010.....	119
Jacek Pluta , Social services and social work vs. welfare center practical functioning.....	129
Emilia Nassalska , Social support for poor women.....	140
Andrzej Gołębiowski , System of local support for families affected by alcoholism.....	149
Renata Maciejewska , Life situation and forms of assistance to homeless women in Lubelski region.....	161

Part 3. Social services in the context of selected problems of children and their families

---

Dorota Moroń , Changes in institutional care for a child up to three years in Poland.....	176
Aleksandra Gromelska , Implementation of services within the scope of health resort treatment of children in Poland (with a special focus of Lower Silesia voivodeship).....	187
Maja Piotrowska , How to help a child in the face of their parents divorce? Counselling and mediation for divorcing parents.....	200
Krystyna Skurjat , Illusory dialogue as a threat of agreement in the family...	213

Marzena Sendyk , Work with families of children placed in foster and residential care.....	223
Katarzyna Milek , Play in the prevention and elimination of emotional problems of the child and family support	233
Małgorzata Wróbel , Influence of housing on total fertility rate in Polish cities of 100 thousand and more inhabitants classified according to the regions in the years 1998-2008.....	250

Part 4. Social services towards dependent and elderly persons – state and postulated solutions

---

Mateusz Błaszczyk , Social care services as a family caregivers support.....	267
Izabela Buchowicz , Pupils with special educational needs in the Polish educational system.....	276
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Primary education of a disabled child in the Polish educational system.....	285
Bożena Kołaczek , Attendance and education services for disabled children..	297
Olga Kowalczyk , Personal assistance services as a support for families with the disabled	303
Krystyna Gilga , Social services for disabled students	312
Ewa Janion , Counteraction to the phenomena of social exclusion and the absence of the vocational activities among parents with disabled children. The offer of The Academic Integration Club in Zielona Góra	322
Jolanta Lipińska-Lokś , Actions of the autistic people help association "Together forward" as an example of social initiatives for people at risk of social exclusion and their families.....	331
Stella Grotowska , Older man and his family in turbulent times. Remarks on the margin of the discussion about social services	340
Łukasz Jurek , Social services towards families with dependent elderly	351
Maria Łuszczynska , Social services for elderly families – <i>status quo</i> and perspectives.....	362

Katarzyna Milek

Uniwersytet Zielonogórski

ZABAWA W PROFILAKTYCE I ELIMINOWANIU PROBLEMÓW EMOCJONALNYCH DZIECKA I WSPIERANIA RODZINY

Streszczenie: Autorka opisuje zabawę, jej istotę i znaczenie w życiu dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Podkreśla terapeutyczną funkcję zabawy w eliminowaniu zaburzeń emocjonalnych. Nauczyciel czy rodzice powinni jednakże dostosowywać ją właściwie do indywidualnych potrzeb dziecka.

Słowa kluczowe: zaburzenia emocjonalne, zabawa, rozwój, profilaktyka, terapia.

1. Wstęp

Od dawna wiadomo, że zabawa pełni istotną funkcję w życiu każdego człowieka. Już od najmłodszych lat towarzyszy ona człowiekowi. Stanowi czynnik stymulujący rozwój dziecka, jak również wpływa na jego wszechstronny, całościowy rozwój. Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie metod oraz form zabawowych wpływających na eliminowanie u dzieci zaburzeń, jakimi są zaburzenia emocjonalne.

Zabawa jest jedyną w swoim rodzaju formą pracy dającą radość, bezpieczeństwo oraz satysfakcję, „jest przejawem biologicznych i psychicznych potrzeb dziecka. Jest również uzewnętrznieniem historii człowieka – po raz pierwszy tezę tę ogłosił Hall. Zabawa jest wyrazem „tchnienia” pochodzącego z duszy człowieka. Sama, będąc ruchem wyobraźni i emocji, jest przyczyną każdego innego ruchu. Potrzebuje jedynie przestrzeni i czasu. Jest zjawiskiem efemerycznym (ulotnym), niepowtarzalnym, tak jak niepowtarzalne są „wytwory duszy”. Każdy artysta prawdę tę potwierdzi”¹.

Zabawa pełni również funkcję terapeutyczną dla wielu dzieci, które borykają się z różnorodnymi problemami, m.in. problemami emocjonalnymi, będącymi w obecnym świecie coraz bardziej powszechnym zjawiskiem. Coraz częściej dostrzegana jest wzrastająca liczba dzieci z nieprawidłowymi zachowaniami, których podłożem są zaburzenia emocjonalne. Zaburzenia te można zaobserwować u osób z chorobami psychicznymi, jak również u ludzi zdrowych. Dlatego ważne jest znalezienie odpowiednich metod i form pomocy dzieciom, ale też ich rodzinom.

---

¹ D. Waloszek, *Pedagogika przedszkolna: metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006, s. 253.

2. Istota i geneza zabawy

Zabawa jest nieodzownym elementem w życiu każdego człowieka. „Temat zabawy i zabawek jest podejmowany przez wielu naukowców, w szczególności przez nauczycieli, jak i psychologów. Ponadto reprezentanci takich dyscyplin, jak: antropologia kulturalna, socjologia kultury i etnografia, interesują się tematem zabawy i zabawek. Warto wymienić nazwiska kilku historyków, którzy mieli znaczący wpływ na całą wiedzę o zabawie i zabawkach. Przede wszystkim konieczne jest wymienienie wspaniałego historyka kultury J. Huizinga [1967] i jego znakomitą pracę *Homo Ludens. Zabawa jako źródło kultury*”².

Tak szerokie zainteresowanie zabawą wynika z faktu, iż jest ona aktywnością towarzyszącą człowiekowi przez całe jego życie – od dzieciństwa aż do starości. Zabawa jest koniecznością naturalną, a potrzeba zabawy jest tak oczywista jak potrzeba jedzenia czy picia. Poprzez zabawę mimowolne i wyuczone przez nią czynności, umiejętności mały człowiek zaczyna rozumieć świat. Podczas zabawy dziecko fantazjuje, marzy, poszerza swoje horyzonty myślowe, usprawnia zmysły oraz umiejętności psychoruchowe.

R. Trzeźniowski w swojej książce *Zabawy i gry ruchowe* przywołuje wypowiedź H. Jordana na temat zabawy. Píše on, że „ciągle być poważnym i nieustannie pracować żaden człowiek nie zdoła. Zmęczone ciało wymaga odpoczynku, znużony umysł szuka wytchnienia, a dusza pragnie wesołości, tego nastroju, który życie miłszym nam czyni. Tego wszystkiego dostarcza nam zabawa w szerokim znaczeniu pojęta; jest ona więc potrzebą natury ludzkiej, tak niemal jak powietrze, jak pokarm. A skoro [...] potrzeby tej ani dobrowolnie, ani przymusowo stłumić nie można, bez uszczerbku dla zdrowia fizycznego i moralnego człowieka, toć zabawy nie są błahostką [...]”³.

Kolejna definicja oparta została na pracy B. Huga oraz F. Kinga, którzy uważają, że „zabawa jest dowolnie wybrana, osobiście wyreżyserowana, jest ona wewnętrzna motywacją zachowań, które aktywnie angażują dziecko”⁴.

Z definicji wielu uczonych wynika, że zabawa ma wiele różnorodnych cech, ważnych dla człowieka. Należy podkreślić, iż niesie ona przyjemność oraz odprężenie dla całego jego organizmu. Jest aktywnością, która stwarza warunki do racjonalnego myślenia, jak również pogłębiania swojej wiedzy, odkrywania tego, co jest człowiekowi nieznanne.

Jak pisze D. Waloszek, „zabawa jest więc ponadczasowa i ponadprzestrzenna”⁵. Już Arystoteles opowiadał się „za uznaniem jej jako pierwszego sposobu funkcjonowania każdego człowieka w świecie i podkreśla odpowiedzialność dorosłego (rodzica, głównie matki) za warunki dla jej zaistnienia”⁶.

² B. Muchacka, *Educational Aspects of Children`s Plays*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2008, s. 9.

³ R. Trzeźniowski, *Zabawy i gry ruchowe*, WSiP, Warszawa 1995, s. 8.

⁴ A. Davy, J. Gallagher, *New Playwork*, Thomson Learning, London, 2006, s. 4.

⁵ D. Waloszek, wyd. cyt., s. 254.

⁶ Tamże.

Owidiusz, który był jednym z najwybitniejszych elegików, mówi o niej jako o „świętym natchnieniu”, czyli wolności, swobodzie, afekcie, a Platon porównuje ją do poezji i przydaje jej takie cechy, jak: rytm, harmonia, tajemniczość, emocje, piękno⁷.

W starożytnej Grecji dzieci bawiły się grzechotkami, a „w wielu przypadkach zwierzęta (psy, koty, myszy, szczury, ptaki) były używane do zabawy z dziećmi jako «żywe» zabawki”⁸. Narodem czerpiącym pomysły od Greków byli Rzymianie, lecz ich zabawy miały charakter bardziej okrutny. Organizowali oni igrzyska, podczas których zakładali się bardzo często, tracąc fortuny i honor. Popularne były również walki gladiatorów, którym nie było końca, gdyż zabitego gladiatora zastępowano kolejnym.

Zabawa często wymieniana jest w Starym i Nowym Testamencie. Tak np. „Job przypomina fakt, że czasami dziewczynki bawiły się młodymi zwierzętami (jak w starożytnej Grecji), podkreślając, że lewiatany – małe krokodyle – nie brały udziału w zabawie dziewczynek”⁹.

Wiele dowodów, takich jak malowidła, obrazy, kroniki, potwierdza fakt, iż zabawa istniała już w najodleglejszych czasach. „Zabawa miała zawsze ogromne znaczenie w ludzkim życiu. Istniała u starożytnych Greków, Rzymian, Żydów oraz wśród średniowiecznych książąt i duchownych. Zabawa była znana (i jest znana teraz) wśród Hindusów, buddystów oraz chrześcijan”¹⁰.

Wybitny polski etnograf B. Malinowski opisuje w swoich książkach zjawisko, jakim jest zabawa u ludzi pierwotnych. Wymienia plemiona Triobriandczyków, dorosłych, czy też dzieci, którzy szanowali siebie nawzajem oraz chętnie brali udział w życiu społecznym, bawiąc się przy różnego rodzaju uroczystościach.

Zabawa w dzisiejszych czasach ma niewiele wspólnego ze starożytnym Rzymem czy Grecją. Można zaobserwować jednakże zanik wspólnoty, tzn. coraz więcej kobiet pracuje, a to powoduje, że nie mogą poświęcić wystarczająco wiele czasu na pielęgnowanie kultury dzieci. Telewizja, radio czy Internet przyczyniają się do znikania istotnej formy aktywności w życiu człowieka, jaką jest zabawa.

3. Klasyfikacje zabaw

Zabawa odgrywa istotną rolę w wychowaniu dziecka realizowanym zarówno w przedszkolach, innych organizacjach, jak i w rodzinie. Jest ona niezbędnym czynnikiem w życiu każdego człowieka, jak również formą spędzania wolnego czasu dla każdego w różnym wieku. Małe dzieci poświęcają cały dzień na zabawę, starsze bawią się rzadziej, gdyż mają wiele innych obowiązków szkolnych, natomiast dorośli więcej czasu poświęcają pracy, zapominając o zabawie.

⁷ Tamże.

⁸ B. Muchacka, wyd. cyt., s. 10.

⁹ Tamże, s. 10-11.

¹⁰ Tamże, s. 12.

Od wielu lat uczeni różnych gałęzi nauki próbowali dzielić – klasyfikować zabawy, jednakże „podział zabaw jest rzeczą tak trudną, że wątpić można, czy kiedykolwiek całkowita ich klasyfikacja dokonana zostanie”¹¹.

Jednym z pierwszych uczonych, którzy podjęli się klasyfikacji zabawy, był K. Groos. Obserwując zabawy zwierzęce, dokonał podziału zabaw na: eksperymentowanie, zabawy ze zmianą miejsca (chodzenie, latanie, pływanie, skoki), zabawy łowieckie, bojowe, budowlane, zabawy opiekuńcze, naśladowcze i społeczne, wreszcie zabawy miłosne¹².

Psycholog J. Piaget sklasyfikował zabawy na: funkcjonalne, manipulacyjne, pierwotnie naśladowcze, odtwórcze, symboliczne, twórcze, wyobrazeniowe¹³. Zabawą zwierząt i ludzi zajmował się także J. Chatteau, który ukazał cztery typy zabawy: „pierwszy obejmuje funkcjonalne zabawy wczesnego dzieciństwa; drugi zabawy symboliczne występujące od trzeciego roku życia; trzeci to zabawy bohaterskie wykorzystywane głównie w pierwszych latach szkoły podstawowej. Ostatnim typem są zabawy społeczne, które pojawiają się dopiero pod koniec dzieciństwa”¹⁴.

Francuski pisarz i socjolog R. Caillois podzielił typy zabawy w inny sposób niż K. Groos czy Ch. Bühler. Podzielił on przede wszystkim zabawy dorosłych „ze względu na dominujący w nich czynnik współzawodnictwa, przypadku, naśladownictwa czy oszołomienia, przy czym każdy z czynników nazywa odpowiednim słowem: agon, alea, mimicry i ilinx”¹⁵. Agon i alea „należą do gier, w których dominuje walka i współzawodnictwo (agon) lub przypadek (alea)”¹⁶. Natomiast dwie pozostałe, to „zabawy naśladowcze (mimicry) lub w wywoływanie stanu oszołomienia (ilinx)”¹⁷.

Wiele różnorodnych klasyfikacji zabaw stworzono do chwili obecnej, jednakże najważniejsze w zabawie jest dziecko i jego szczęście w trakcie jej trwania. Dla niego zabawa jest jedyna w swoim rodzaju, a w każdej widzi sens, temat oraz towarzyszy jej ruch. Bawiąc się, uczy się ono wielu czynności, które wykorzysta w późniejszym dorosłym życiu.

4. Znaczenie zabaw w życiu dziecka

Dziecko realizuje różnorodne formy aktywności zabawowych, które mają istotny wpływ na jego rozwój. „Zabawa wydaje się mieć wyjątkowo pozytywny wpływ na biologiczny, lub raczej fizyczny, a zwłaszcza na psychiczny rozwój dziecka. Bo-

¹¹ W. Okoń, *Zabawa i rzeczywistość*, WSiP, Warszawa 1987, s. 147.

¹² Tamże, s. 148.

¹³ D. Waloszek, wyd. cyt., s. 309.

¹⁴ K. Kabacińska, *Zabawy i zabawki dziecięce w osiemnastowiecznej Polsce*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2007, s. 31.

¹⁵ W. Okoń, wyd. cyt., s. 153.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

wiem dynamicznie rozwija metaforyczne myślenie i fantazjowanie dziecka. Nadto udoskonala zdolność mowy poprzez wzbogacanie słownika dziecka i kategorii lingwistycznych oraz łatwość wysławiania się. Zapewnia też dziecku większą autonomię i rozwija jego kreatywną postawę¹⁸.

Prawidłowo dobrana zabawa jest dziecku bardzo potrzebna. Daje mu radość, a także rozwija i uczy. Zabawa jest całym światem małego człowieka. „Dzięki niej dziecko poznaje siebie i otaczający je świat, a przede wszystkim stosunki społeczne, które determinują jego bycie w świecie. Obok rozwoju intelektualnego (zdobywanie rzetelnej wiedzy) zachodzi rozwój sfery emocjonalno-społecznej, która odpowiada za sens i jakość życia oraz poczucie wartości siebie jako osoby¹⁹”.

Dzięki zabawie dziecko uczy się również właściwego zachowania, współpracy z drugą osobą, co ma ogromny wpływ na jego prawidłowy rozwój emocjonalny, który „dokonuje się, obok rodziny, w kontaktach społecznych dziecka z rówieśnikami poprzez wspólne zabawy – ruchowe, konstrukcyjne, tematyczne, dydaktyczne i badawcze. Każda z kategorii zabawy daje dziecku inne doświadczenia i doświadczenie siebie w sytuacjach społecznych. Ma ono możliwość stabilizowania labilnych emocji, nabywania umiejętności adekwatnego do sytuacji ich wyrażania gestami, mimiką i słowem. Ponadto dziecko uczy się oceny i samooceny poprzez obserwowanie i porównywanie zachowań swoich i kolegów²⁰”. Poprzez różnorodne formy działalności zabawowej eliminują się różnorodne zachowania aspołeczne. Jak pisze Z. Freud „zabawa umożliwia dzieciom wyzbycie się negatywnych emocji i zastępuje je pozytywnymi, wtedy zabawa osiąga efekt oczyszczenia (katharsis). „Katharsis” umożliwia dziecku uporanie się z konsekwencjami negatywnych uczuć i traum. W ten sposób dzieci bawią się, aby pozbyć się negatywnych uczuć wywołanych przez traumatyczne doświadczenia lub osobiste konfrontacje i pozwala im to na utrzymanie lepszej równowagi emocjonalnej²¹”.

Zabawa ma charakter funkcjonalny, co oznacza, że służy ona rozwojowi psychofizycznemu oraz rozładowaniu napięć. Według Brunera „podczas zabawy dziecko skupia się na samej aktywności (czynności), a nie na jej potencjalnych konsekwencjach²²”. Jest ono skoncentrowane na tym, co robi, co dla niego jest nowe, a nie na tym, jaki może to przynieść rezultat.

Zabawa pełni istotną funkcję terapeutyczną, podkreślaną przez L.E. Peller, która „główny sens zabawy upatruje w powolnym asymilowaniu lęków wywołanych przez

---

¹⁸ Z. Baran, *Wieloaspektowość fenomenu zabawy dziecięcej*, [w:] K. Duraj-Nowakowska, B. Muchacka (red.), *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1998, s. 39.

¹⁹ E. Jezierska-Wiejak, *Wspomaganie rozwoju małego dziecka w wieku przedszkolnym – propozycje rozwiązań metodycznych*, [w:] B. Cytowska, B. Winczura (red.), *Wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju małego dziecka*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2008, s. 144-145.

²⁰ Tamże, s. 145.

²¹ O.N. Saracho, B. Spodek, *Contemporary Perspectives on Play in Early Childhood Education*, Information Age Publishing Inc., Greenwich 2003, s. 7.

²² B. Muchacka, wyd. cyt., s. 20.

urazy psychiczne, w tym również i tych lęków, których źródłem są konflikty wewnętrzne. Zabawa łagodzi lęki i niepokoje, są jednakże – według L. Peller – i takie zabawy, w których ta funkcja ma charakter uboczny. W zabawach tych dzieci powtarzają korzystne doświadczenia. Zabawa nie jest bezpośrednią manifestacją zasady przyjemności. Jest próbą kompensacji lęku i niepokoju, osiągnięcia przyjemności, do tego przy minimalnym ryzyku popadnięcia w niebezpieczeństwo albo przy nie wymagających naprawiania skutkach²³.

Zabawa jest aktywnością dziecka wpływającą na całościowy rozwój dziecka, pełniącą funkcję kompensacyjną, służącą jako wypoczynek oraz uzupełnienie jego życia. Jednakże, aby zabawa spełniała określone funkcje, dziecko musi mieć odpowiednią przestrzeń i czas oraz dobrą atmosferę do zabawy, w której będzie się czuło bezpieczne i swobodne. Podczas zabawy dziecko staje się bardziej pewne siebie, rozwija swój talent, osobowość, zainteresowania oraz umiejętności. Poprzez aktywność zabawową staje się samodzielne, dojrzewa do wielu sytuacji życiowych, jak również nabiera odpowiedzialności za konsekwencje wynikające z podejmowanych przez niego decyzji.

5. Profilaktyka i eliminowanie zaburzeń emocjonalnych problemów dziecka i wspierania rodziny

Ustawa IDEA definiuje termin zaburzenia emocjonalne i zaburzenia zachowania u dzieci, posługując się pojęciem zaburzenia emocjonalne. „Termin ten oznacza stan, w którym dziecko przez dłuższy czas, w stopniu wpływającym negatywnie na osiągnięcia szkolne, przejawia jedną lub więcej z następujących cech charakterystycznych:

- trudności w uczeniu się, których nie można wyjaśnić czynnikami intelektualnymi, sensorycznymi czy zdrowotnymi,
- nieumiejętność budowania czy utrzymania zadowalających relacji interpersonalnych z rówieśnikami i nauczycielami,
- zachowania lub uczucia, których nie można uznać za niewłaściwe w zwykłych sytuacjach,
- uporczywie utrzymujące się poczucie bycia nieszczęśliwym lub depresja,
- pojawienie się objawów fizycznych, wywołanych lękiem w związku z problemami osobistymi bądź szkolnymi.

Termin ten odnosi się również do dzieci chorych na schizofrenię. Nie obejmuje natomiast dzieci nieprzystosowanych społecznie, chyba że stwierdzi się u nich zaburzenie emocjonalne (U.S. Department of Education, 1999, s. 12422)²⁴.

²³ M. Jachym, *Rola zabawy w rozwiązywaniu sytuacji trudnych uczniów szkół podstawowych* [w:] K. Duraj-Nowakowska, B. Muchacka (red.), *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1998, s. 179.

²⁴ D.D. Smith, *Pedagogika specjalna*, PWN, Warszawa 2009, t. 2, s. 173.

Do najbardziej powszechnych przyczyn występowania zaburzeń emocjonalnych należą: zewnętrzne – rodzina, przedszkole, szkoła, rówieśnicy; wewnętrzne – będące w dziecku. Istnieje wiele różnorodnych sposobów zapobiegania zaburzeniom emocjonalnym oraz ich eliminowania. Pierwszym ze sposobów jest prawidłowa opieka medyczna, która powinna stanowić opiekę nad matką i dzieckiem już od chwili poczęcia. Znana jest również na świecie terapia farmakologiczna, eliminująca niewłaściwe zachowanie się dziecka, np. takie jak: zaburzenia nastroju, zaburzenia lękowe oraz schizofrenia.

Kolejnym sposobem jest redukcja nadreprezentacji, co oznacza, że „zadaniem wychowawców jest wykazanie większej wrażliwości na różnice kulturowe i świadomości, że uczniom należy pomóc w zrozumieniu zasad obowiązujących w środowisku szkoły”²⁵.

Podstawowym elementem prawidłowej diagnozy jest wywiad z rodzicami, rozmowa psychologa z dzieckiem oraz obserwacja dziecka, rodziców i relacji panujących między nimi. Jednakże istotna jest interwencja już u dziecka w wieku przedszkolnym i stała współpraca nauczyciela z rodzicami, ponieważ „wraz z przyjściem dziecka na świat rodzic rozpoczyna długą przygodę, która w istocie polega na kierowaniu dzieckiem w drodze od całkowitej zależności do samodzielności i poczucia odpowiedzialności. I przez cały ten czas rodzic musi zaspokajać wszelkie jego potrzeby rozwojowe”²⁶. Ważna jest trafna diagnoza, będąca podstawą do działań terapeutycznych. W terapii istotny jest udział rodziców, ponieważ po jej zakończeniu dziecko musi tak samo funkcjonować w swoim najbliższym otoczeniu.

Terapia małego dziecka może przebiegać w różnych formach. Takim działaniem i metodą jest odpowiednio dobrana zabawa, gdyż jest ona „jednym z ważnych czynników sprzyjających przystosowaniu się dzieci i młodzieży do środowiska biologicznego, społecznego i kulturalnego. Kształci ona człowieka wszechstronnie, rozwijając takie formy zachowania, w których biorą udział – bądź równocześnie, bądź następując po sobie i uzupełniając się wzajemnie – różne działania i organy człowieka”²⁷.

Aby zabawa spełniała swoje określone zadania, potrzebne jest wsparcie rodziny dziecka przez nauczyciela. Wskazanie przez nauczyciela odpowiednich rodzajów zabaw, wpływających na zapobieganie zaburzeniom emocjonalnym oraz ich eliminowanie u dzieci, zabaw, które rozładują napięcia, agresję oraz stany depresyjne.

6. Zabawy eliminujące problemy emocjonalne dzieci

Istnieje wiele różnorodnych zabaw zwalczających problemy emocjonalne u dzieci. Do najpopularniejszych i najbardziej skutecznych należą różne formy zabaw ruchowych oraz muzycznych, które rozładują napięcia u dzieci. „Tworzywem zabaw

²⁵ Tamże, s. 188.

²⁶ G. Duclos, M. Duclos, *Jak nauczyć dziecko odpowiedzialności?*, Wydawnictwo Klub dla Ciebie, Warszawa 2007, s. 21.

²⁷ M. Jachym, wyd. cyt., s. 179.

ruchowych jest muzyka lub jej elementy. To właśnie ocieranie się o muzykę powoduje przyjemność zabawy²⁸. Szczególnie cenionymi metodami i często stosowanymi są „metody: „Dobrego Startu” M. Bogdanowicz i „Ruchu Rozwijającego” W. Sherborne (obie oparte na zabawie), a także trening autogeniczny, który na potrzeby dzieci ujęty został w przystępną, przemawiającą do ich wyobraźni formę. Coraz większą popularnością cieszy się joga dla dzieci w opracowaniu F. Rosen-Sawyer. Dzięki prostym, naukowym technikom (jest to zabawa w naśladowanie różnych zwierząt, roślin, obiektów, wzbogacona o odpowiednią dla wieku medytację) – dzieci szybko osiągają stan relaksu i odprężenia²⁹.

Pracę z dzieckiem, dynamizowanie jego rozwoju z wykorzystaniem zabawy można także przeprowadzić za pomocą takich metod, jak: „[...] wybrane techniki relaksacyjne, elementy metody Wspierania Rozwoju „Terapia bajką”, elementy kinestjologii edukacyjnej P. Dennisona, elementy metody Dobrego Startu M. Bogdanowicz, elementy metody Symboli Dźwiękowych, metodę Malowania Dziesięcioma Palcami (*Finger – Painting*), metodę „Terapia zabawą”, program rozwijający percepcję wzrokową, (*Frosting – Horn*), ćwiczenia grafomotoryczne M. Bogdanowicz, ćwiczenia usprawniające technikę rysowania i pisania H. Timichovej, metodę E. Otton, elementy metody „Pedagogika Zabawy”³⁰.

Różnorodne formy oraz metody wspomagające rozwój dziecka z zaburzeniami emocjonalnymi są potrzebne, ponieważ wszystkie one korzystnie dynamizują jego rozwój. Do metod wspomagających oraz eliminujących problem zaburzeń emocjonalnych możemy również zaliczyć: metodę A. i M. Kniessów, C. Orffa oraz R. Labana. Wszystkie te metody kładą nacisk na rozwijanie muzykalności dzieci, scalenie muzyki, słowa i ruchu poprzez wykorzystanie różnorodnych form zabawowych.

Kolejną formą wspomagającą dziecko jest wykorzystanie metody dramy w pracy z dziećmi. Likwiduje ona barierę strachu oraz wstydu, uczy ich prawidłowego zachowania podczas różnych sytuacji życiowych. Nauczyciel czy rodzic w pracy nad dzieckiem może wykorzystać zabawy: „Patrz, co ja potrafię!”, „Co jest trudne dla mnie, a co dla ciebie”, „Teraz ja rozkazuję!”, „Dookoła kręgu”³¹. Zabawy te mają na celu odkrywanie własnych umiejętności oraz ograniczeń, jak również pomoc dzieciom w rozwiązywaniu ich problemów.

---

²⁸ R. Ławrowska, *Zabawy muzyczno-ruchowe w kształceniu studentów kierunków: wychowanie przedszkolne i nauczanie początkowe*, [w:] K. Duraj-Nowakowska, B. Muchacka (red.), *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1998, s. 183.

²⁹ L. Smółka, *Zabawa w grupie integracyjnej*, [w:] K. Duraj-Nowakowska, B. Muchacka (red.), *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1998, s. 183.

³⁰ K. Barłóg, *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka zagrożonego niepełnosprawnością i wsparcie rodziny*, [w:] K. Barłóg, E. Kensity, A. Mach, M. Rorat, M. Zaborniak-Sobczak, *Wczesne wspomaganie rozwoju i edukacja dzieci zagrożonych niepełnosprawnością i niepełnosprawnych w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo Mitel, Rzeszów 2011, s. 35.

³¹ H. Baum, *Wychowanie emocjonalne dzieci w wieku od 3 do 7 lat, Ale ja nie chcę!, O radzeniu sobie z frustracją, zniecierpliwieniem i przekorą*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2005, s. 20, 21, 30, 43.

Zabawy, które pomagają w radzeniu sobie z agresywnymi emocjami, radzeniu sobie z przemocą, to: „Mała i duża złość”, „On się dzisiaj tak czuje”, „Co cię złości, a co sprawia przyjemność?”, „Ufać i upadać”, „Czarodziejski napój”³².

W pracy z dziećmi najważniejszy jest dobór odpowiedniej metody, formy pracy przez nauczyciela, jednakże powinien on pamiętać o prawidłowym podejściu do dziecka i jego rodziców. Oni przede wszystkim są odpowiedzialni za wychowanie swoich dzieci. To właśnie rodzice powinni zapewnić im dom, w którym panuje zgoda, miłość, poszanowanie oraz zrozumienie. Wtedy zachowana jest u dziecka równowaga emocjonalna, gdyż czuje się kochane i bezpieczne. Poprzez różnorodne formy zabawowo-terapeutyczne rodzice mogą i powinni dynamizować rozwój dzieci, a tym samym, korzystając z pomocy profesjonalistów, otrzymywać oczekiwane wsparcie informacyjne, dotyczące ich satysfakcji z profesjonalnej pomocy, której mogą udzielać dziecku w formie zabaw terapeutyczno-stymulujących.

Ważne jest również dostosowanie wymogów do indywidualnych potrzeb, gdyż każde dziecko jest inne, każde potrzebuje odmiennych form wsparcia, jak również metod pracy. Nauczyciele oraz rodzice powinni dążyć do tego, aby dzieci ponosiły odpowiedzialność za swoje zachowanie, za konsekwencje wynikające z nieprawidłowej postawy. To poczucie powinno być kształtowane już od chwili narodzin dziecka.

Literatura

- Baran Z., *Wieloaspektowość fenomenu zabawy dziecięcej*, [w:] K. Duraj-Nowakowska, B. Muchacka (red.), *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1998.
- Barlóg K., *Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka zagrożonego niepełnosprawnością i wsparcie rodziny*, [w:] K. Barlóg, E. Kensity, A. Mach, M. Rorat, M. Zaborniak-Sobczak, *Wczesne wspomaganie rozwoju i edukacja dzieci zagrożonych niepełnosprawnością i niepełnosprawnych w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo Mitel, Rzeszów 2011.
- Baum H., *Wychowanie emocjonalne dzieci w wieku od 3 do 7 lat, Ale ja nie chcę!, O radzeniu sobie z frustracją, zniecierpliwieniem i przekorą*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2005.
- Baum H., *Wychowanie emocjonalne dzieci w wieku od 3 do 7 lat, Prawie pękam ze złości!, O radzeniu sobie z agresją i gniewem*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2005.
- Davy A., Gallagher J., *New Playwork*, Thomson Learning, London, 2006.
- Duclos G., Duclos M., *Jak nauczyć dziecko odpowiedzialności?*, Wydawnictwo Klub dla Ciebie, Warszawa 2007.
- Jachym M., *Rola zabawy w rozwiązywaniu sytuacji trudnych uczniów szkół podstawowych* [w:] K. Duraj-Nowakowska, B. Muchacka (red.), *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1998.
- Jeziarska-Wiejak E., *Wspomaganie rozwoju małego dziecka w wieku przedszkolnym – propozycje rozwiązań metodycznych*, [w:] B. Cytowska, B. Winczura (red.), *Wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju małego dziecka*, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2008.

³² H. Baum, *Wychowanie emocjonalne dzieci w wieku od 3 do 7 lat, Prawie pękam ze złości!, O radzeniu sobie z agresją i gniewem*, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2005, s. 20, 21, 27, 42, 44.

- Kabacińska K., *Zabawy i zabawki dziecięce w osiemnastowiecznej Polsce*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2007.
- Ławrowska R., *Zabawy muzyczno-ruchowe w kształceniu studentów kierunków: wychowanie przedszkolne i nauczanie początkowe*, [w:] K. Duraj-Nowakowska, B. Muchacka (red.), *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1998.
- Minczakiewicz E.M., *Zabawa w rozwoju poznawczym i emocjonalno-społecznym dzieci o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
- Muchacka B., *Educational Aspects of Children`s Plays*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2008.
- Okoń W., *Zabawa a rzeczywistość*, WSiP, Warszawa 1987.
- Saracho O.N., Spodek B., *Contemporary Perspectives on Play in Early Childhood Education*, Information Age Publishing Inc., Greenwich 2003.
- Smith D.D., *Pedagogika specjalna*, t. 2, PWN, Warszawa 2009.
- Smółka L., *Zabawa w grupie integracyjnej*, [w:] K. Duraj-Nowakowska, B. Muchacka (red.), *Funkcje zabaw w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej*, Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków 1998.
- Trzeźniowski R., *Zabawy i gry ruchowe*, WSiP, Warszawa 1995.
- Waloszek D., *Pedagogika przedszkolna: metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2006.

PLAY IN THE PREVENTION AND ELIMINATION OF EMOTIONAL PROBLEMS OF THE CHILD AND FAMILY SUPPORT

Summary: the author describes the play, its essence and meaning in the life of a child with special educational needs. The author stresses the therapeutic function of play in eliminating emotional disorders. However, a teacher and parents should properly adjust it to the individual needs of a child.

Keywords: emotional disorders, play, development, prevention, treatment.